

İmparatorluk Dönemi'nden Cumhuriyet Türkiye'sine Çok Sesli Müzik Kurumlarının Öyküsü¹

A.Bülent ALANER

Doç.,

Anadolu Üniversitesi

Devlet Konservatuarı,

Öğretim Üyesi

Farabi, İbni Sina, Safiüddin Abdülmümin gibi Türk Filozofları'nın temellerini attığı Türk Müziği, gelişimini sürdürürken, bir yandan da Batı Müziği etkileri Anadolu'da yeşermeye başlamış ve ayrı bir platformda farklı bir kültür yapısı içerisinde günümüzde yaşamımıza katılmıştır.

Çoksesli müziğin Anadolu'daki doğuşu 19.yy.Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar uzanmaktadır. Buna karşın Türkler'in çok sesli müzikle ilk tanışmaları 16.yy.'a dayanır. Elde şimdilik kaydı ile bulunabilen ilk belge Kanuni Sultan Süleyman dönemine, 1543 yılına aittir². 1494-1547 yılları arasında yaşayan Fransa Kralı I.Francois, hasımlarından kurtulmak amacı ile 1543 yılında Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunur. Bu istek üzerine Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Donanması, Fransa kıyılarına gider ve Nice şehrini kuşatır. Bu vesile ile iki yönetici arasında başlayan iyi ilişkiler, çok önemli bir müzik olayına da neden olur. Fransa Kralı, yeni müttefikini memnun edeceği düşüncesi ile, sarayının en iyi müzisyenlerinden oluşan bir orkestrayı Osmanlı Sarayı'na gönderir. Kanuni, gön-

¹ Bu konu çeşitli vesilelerle ve kimi zamanlarda konferans ve yazı biçimlerinde işlenmiştir.

a- ALANER, A.Bülent: "Osmanlı'dan Günümüze Çoksesli Müzik", Edebiyat Güncesi, 12, s.18-27, 1997

b- ALANER, A.Bülent: "Tarihsel Süreçte Müzik", Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1179

c- ALANER,A.Bülent:"Osmanlı İmparatorluğu'nda Çoksesli Müzik" 27.04.1989 Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Konser Salonu. (konferans).

ALANER,A.Bülent: "Tanzimat Dönemi Çoksesli Osmanlı Müziği" 06.11.1989 Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Anfisi (konferans)

² "Histoire de la Musique", I, p.212-213, Paris 1715.

derilen müzisyenlerin hepsini birden saraya kabul eder ve bütün saray mensuplarının önünde, orkestranın üç ayrı konser vermesine izin verir. Ancak bir süre sonra, bu türden müziğin asker ruhunu yumuşatabileceği düşüncesi ortaya çıktığından, gönderilen müzisyenlerin tekrar Fransa'ya iadesi sağlanmıştır³. Fransız müzisyenlerinin saray konserinin programı şu an için ele geçmiş değildir.

Diğer bir belge ise bir Fransız seyyahı olan Michael Febre'nin Türklere ait anılarını yazdığı kitapta yer almaktadır⁴. Bu kitapta yer alan iki önemli bilgiden birincisi Kanuni Sultan Süleyman döneminde, saraydaki bir düğün şenlikleri sırasında İtalyan oyuncular tarafından sergilenen bir müzikli temsil; ikincisi ise yine bir düğün şenlikleri sırasında özel izinle İstanbul'dan Edirne Sarayı'na götürülen "org" dur.

Bir üçüncü belge ise Türk Müzik Tarihi'nde Ali Ufki ismi ile taktim edilen ve Polonya asıllı bir müzikçi ve yazar olan Albert Bobowsky'nin 1665 yılında yazdığı Saray-ı Enderun adlı eserinde yer almaktadır⁵. Bu eserinde Ali Ufki, Sultan IV.Murad'ın İtalya'dan bir müzik eğitimcisi getirttiğine, bu kişiye sarayda müzik eğitimi yaptırdığına ve kimi eserler yazdırdığına dair bilgiler vermiştir. Ancak eldeki belgelerin noksanlığından bu hocanın saraydaki kesin çalışmaları hakkında net bir bilgiye sahip bulunmamaktayız.

Tabii ki bu bir kaç örneğe dayanarak çok sesli müziğin başlangıcını sözkonusu dönemlere indirmek mümkün değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çoksesli müziğin başlangıcı, Sultan II.Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve dolayısı ile Mehterhane'nin kaldırılıp yerine 1826 yılında Saray Müzik Okulu da diyebileceğimiz Mızıkai Humayun'un kurulması ile gerçekleşmiştir.

Mızıkai Humayun kurulmadan önce saraydaki müzik eğitimi, Enderun adı verilen okullarda yapılmakta; devletin resmi bandosu ise Yeniçeri Ocağı'na bağlı Mehterhane idi. Avrupa'da 17.yy'dan itibaren dev adımlarla ilerlemeye başlayan din dışı çoksesli müzik, yavaş yavaş askeri müzik topluluklarının içerisine de girmeye başlamıştı. Özellikle 18.yy'ın sonlarına doğru Mehterhane içerisinde de yer alan Batı Müziği çalgıları, bu kurumda bir yenilik yapılması ihtiyacını kendiliğinden ortaya koyuyordu.

Padişah II.Mahmut'un emri ile yapılan çalışmalar sonucunda bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Taşkışla Binası'nda Mızıkai Humayun adı altında Doğu ve Batı Müziği Bölümleri'nden oluşan bir kurum 1826 yılında kurulup 1827 yılında faaliyete geçmiş oluyordu.

³ Aubert Oliver: "Histoire Abregee de la Musique Ancienne et Moderne", p.123, Paris 1827.

⁴ Michael Febre: "La Turquie", Paris 1682.

⁵ Alberto Bobovic: "Serai Enderum", Pera 1665, British Museum, Harleian Collection.

"İbni Sina Doğumunun Bininci Yılı Armağanı", Der:Ord.Prof.Dr.Aydm SAYILI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 80, Ankara 1984.

Bugüne kadar Mızıkai-Humayun ile ilgili bilgilerde ve bu kuruluş hakkında yazılan yazılarda, Mızıkai-Humayun'un 17 Eylül 1828'de İstanbul'a gelen Giuseppe Donizetti ile beraber yaşama geçtiğinden söz edilmektedir. Her ne kadar bilinçli ilk çalışmalar Donizetti ile başlamışsa da, 1827-1828 yılları arasında Mızıkai-Humayun içerisinde kimi Türk eğitimciler de görev almışlardır.

Bu kurumun denetimi ile uğraşmak üzere sarayın Enderun Ağaları'ndan Nokta Mehmet Efendi'nin yönetim ve sorumluluğunda Halil ve Osman Efendiler ile Edip Ağa ve Hasan Hoca'dan kurulu bir subay heyeti, Saray Müzik Okulu'nun başına atanmışlardır. Bu kişileri, kurumun ilk Türk mızıkai subayları olarak da anabiliriz. Ayrıca Vaybelim Ahmet Ağa ile Trampetçi Ahmet Usta, bando içerisinde eğitimcilik görevlerini üstlenmişlerdir⁶.

Padişah III.Selim'in yönetimi sırasında İmparatorluğa davet edilmiş olan Fransız subaylarının yönetiminde Nizam-ı Cedid adı altında Avrupa standartlarına uygun olan bir askeri kurum kurulurken, bu kurumun içerisinde yer almış Osmanlı vatandaşlarından kimileri de borazan ve trampet çalmayı öğrenmişlerdi. İşte Vaybelim Ahmet Ağa ile Trampetçi Ahmet Usta, bu kurum içerisinde yetişmiş kişilerdendir.

Ancak bu kişilerin, Türk bandosunun ilk hocaları olmakla beraber, Mızıkai-Humayun'un Batı Müziği Bölümü'nün başına 1828 yılında Fransa'dan F.Manuel isimli bir hocanın getirilmesinden ve kendilerinin başka birimlere atanmalarından, bilgilerinin bir bandoyu gereğince yetiştirmeye elverişli olmadıkları da anlaşılmaktadır.

Mızıkai-Humayun içerisinde Batı Müziği öğrenimine başlayan ilk Türk öğrencilerinin isimleri ise şunlardır⁷:

Halil, Necib, Osman, İbrahim, Atif, Şemsi İskender, Aynizade Kemel Galip, Merkezzade Nuri, Bursalı Ferhad, Tayyazade Halil Edip, Yusuf, Rasih, Muhtar ve Husrev.

Zaman içerisinde F.Manuel'in de yetersizliği anlaşılınca bu kez, ünlü İtalyan bestecisi Gaetano Donizetti'nin kardeşi Giuseppe Donizetti, Sardunya elçisi Marquie Groppolo'nun aracılığı ile 17 Eylül 1828 yılında İstanbul'a getirilmiş ve Miralay (Albay) rütbesi ile Mızıkai-Humayun'un başına atanmıştır.

Napolyon Bonaparte'nin de müzik şefliğini yapan Giuseppe Donizetti 06 Kasım 1788'de Bergam'da doğmuş ve 12 Şubat 1856'da İstanbul'da ölmüştür. İlk müzik bilgisini Karini adlı bir besteciden aldıktan sonra yirmi sekiz yaşında askeri bandoya girerek, kariyerini bandoculukta geliştirmiştir.

⁶ Tayyazade Ahmet Ata: "Tarih-i Ata", cilt III, s.109-110

⁷ Tayyazade Ahmet Ata: "Tarih-i Ata", cilt III, s.110

"Legion d'Honneur" madalyasına sahip olan Donizetti görevine başlar başlamaz ilk iş olarak, öğrencilerine Batı müzik yazısını öğretmiştir. Bunu nedeni ise Hamparsum

Limonciyan adlı bir Ermeni vatandaşımızın bulunduğu ve kendi adı ile anılan müzik yazısı sisteminin o dönemlerde sıkça kullanılmasından ve bundan dolayı da Batı müzik yazısının bilinmemesindedir.

Çalgıların yenilenmesi ve sıkı bir çalışma sonrası, bando takımı altı ay içerisinde padişahın huzurunda konser verebilecek seviyeye geldi. Bu topluluğun ilk olarak Donizetti'nin yazdığı Mahmudiye Marşı'nı seslendirdikleri bilinmektedir. Donizetti'nin ayrıca 1831 yılında ordu bandolarına eleman yetiştirmek üzere "Harbiye Mızıka Mektebi"ni de açtığı bilinmektedir⁸.

1839 Tanzimat hareketleri ile birlikte, her alanda olduğu gibi müzikte de farklı bir yenilenme ve yapılanma hareketleri göze çarpmaktadır. Bu dönemin ilk yarısında, Mızıka-i Humayun'un başında yine Giuseppe Donizetti bulunmaktadır.

Donizetti II.Mahmud'tan sonra Sultan Abdülmecid döneminde de toplam 28 yıl boyunca görevde kaldı ve gösterdiği başarılarından dolayı "Liva" yani "Tuğgeneral" rütbesine yükseltildi. Ayrıca II.Mahmud için bestelediği "Mahmudiye Marşı" ve Sultan Abdülmecid için bestelediği "Mecidiye Marşı", "Cezayir Marşı" ve "Cenk Marşı" isimli marşlarla da ayrı bir ün sahibi oldu.

Donizetti'nin Osmanlı Sarayı'nda devam eden çalışmaları arasında Batılı anlamda ilk Türk Orkestrası'nın kurulmuş olduğunu önemle kaydetmek gerekir. Donizetti idaresi ve sorumluluğu altında çeşitli İtalyan müzikçileri tarafından yetiştirilen ilk orkestramızın, marşlardan, polkalardan ve kimi opera ve operet eserlerinden oluşan bir repertuarı olduğunu yine eldeki belgelerden anlıyoruz. Ancak, bu ilk orkestramızın senfonik eserler çaldığına dair belgelere şimdilik kaydı ile raslanılmamaktadır.

Donizetti'nin sağlığında, tanınmış orkestra şefi Angelo Mariani'nin de üç yıllık bir süre için 1848 yılında İstanbul'a geldiğini ve saray orkestrasını yönettiğini yine eldeki kaynaklardan öğrenmekteyiz⁹.

Yeri gelmişken 1848-1854 yılları arasında Mızıka-i Humayun'da görev yapmış, ancak günümüzde isimleri unutulmuş diğer eğitimcilere değinmek gerekir. Bu konudaki bilgiler, Haluk Şehsuaroğlu'nun "19.yy da Osmanlı Sarayında Garp Musikisi" başlıklı bir yazısında yer almaktadır. Yazının kısa bir özeti şu şekildedir¹⁰:

"Sarayda tekrar organizasyonu yapılan ve yeni uzmanlarla takviye edilen Mızıka-i Humayun'da 1848 yılında Prusya'dan Karl Von Şife "İstanbul Ordu-

⁸ Başbakanlık Arşivi (İstanbul), C.A.T. 52259.

⁹ Biographie universelle des musiciens (Supplement. Paris 1880).

¹⁰ ŞEHSUAROĞLU, Haluk. "19 Asırda Osmanlı Sarayında Garp Musikisi", Akşam Gazetesi, 14 Temmuz 1948

su Süvari Mızıkaları" öğretmenliği için getirilmiştir. O tarihten on yıl sonra ordu mızıkacı öğretmenliğine, Mızıkacı-i Humayun'dan yetişmiş Türk müzıkçılerin atandığını görmekteyiz. Mızıkacı-i Humayun içerisinde görev yapmış diğeri eğitimcileri de şöyle sıralayabiliriz: Klarnet hocası Francesko, nefesli çalgılar hocası Duos, piyano hocası Freel, keman Vals ve Bugvani ve müzik nazariyatı hocası Hansen."

Yine arşiv kayıtlarından alınan bilgilere göre Mızıkacı-i Humayun'un Padişah Abdülmecid dönemindeki kadrosu doksan kişiden oluşuyordu.

Donizetti 1856 yılında İstanbul'da ölünce, yerine dönemin tanınmış hattatlarından Yesarizade Mustafa İzzet Edendi'nin oğlu Necib Ahmet atanmıştır. Giuseppe Donizetti'nin piyano ve armoni öğrencisi olan Necib Ahmet, bu görevini 1856-1861 yılları arasında sürdürmüştür. Kayıtlara göre Necib bey ile hocası Donizetti, aynı senede ve aynı şartlarla "Mir-i Liva" yani Tümgeneral rütbesine terfi ettirilmişlerdir. Necib Paşa Padişah Abdülaziz tarafından görevden alınınca, yerine 1861 yılında İtalyan asıllı bir müzıkçı olan Callisto Guatelli atanmıştır.

İstanbul Beyoğlu'ndaki "Naum Tiyatrosu" nda temsiller veren bir İtalyan opera topluluğunun şefi olan Guatelli, Avrupa seyahatinden sonra bazı yeni görüşlerle İstanbul'a dönen Padişah Abdülaziz'in, saray orkestrasını yeniden oluşturmak istemesi ile beraber orkestranın başına atanmıştır. Guatelli ölümüne değin, 1899 yılına kadar Mızıkacı-i Humayun'un yöneticiliği görevinde kalmıştır.

Callisto Guatelli'nin Mızıkacı-i Humayun'un başında olması, öğrenciler yetiştirilmesi, yahut bir kaç marş yazması, O'nun asıl önemli tarafını ortaya çıkarmamaktadır. Türk Müzik Tarihi açısından Guatelli'nin asıl önemi, makamsal Türk Müziği sistemi ve notalarını incelemesi, akabinde bu eserleri yeniden düzenleyip armonilemesidir. Elimizdeki belgelere göre, Callisto Guatelli'nin yaklaşık yüz kadar Türk Müziği eserini, piyano için armonileyip yayınladığı anlaşılmaktadır¹¹.

Callisto Guatelli'den sonra Mızıkacı-i Humayun'un yöneticiliği D'Arenda isimli bir İspanyol müzisyenine devredilmiştir. II.Abdülhamid'in son senelerine doğru ise, saray bandosunun Türk şefler tarafından idare edildiği bilinmektedir. Şözkonusu yöneticilerin hepsi de Callisto Guatelli'nin öğrencileri olup sırasıyla Saffet Bey (Atabilen), Zati Bey (Arca) ve Zeki Bey (Üngör) dir.

Mızıkacı-i Humayun'u yalnızca bir saray bandosu olarak görmek, bizce bir yanlışlığın başlangıcıdır. Bu kurumu bandonun yanı sıra, Türk ve Batı müziği eğitimi yapılan ilk Türk Konservatuarı olarak da görmek gerekir.

11 Gerek Guatelli'nin gerekse diğeri örnekleri verilen oestecilerin eserlerinin orijinal nüshaları A.Bülent ALANER'in özel arşivinde yer almaktadır.

Bizi böyle bir yargıya ulaştıran, bir kopyası da özel arşivimizde bulunan Mızık-a-i Humayun'un yönetmeliğidir¹².

1912 yılında İstanbul Süleymaniye Askeri Matbaası'nda Padişah Mehmet Reşat, Sadrı Azam Sait Paşa ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa imzaları ile yayınlanan bu yönetmelik on sekiz madde halinde, Mızık-a-i Humayun'un yönetimi ve işleyişi hakkında bizlere bilgiler vermektedir:

Yönetmeliğin sadeleştirilmiş biçimi şöyledir:

Mızık-a ve Hademe-i Humayun ile Müezzinler ve İnce Saz Takımı Hakkında Yönetmelikler

Birinci Bölüm

MIZIKA-İ HUMAYUN

Birinci Madde: Mızık-a-i Humayun heyeti bir müdür, bir müdür muavini, üç kısım muavini ve onu birinci, yirmisi ikinci, otuzu üçüncü, otuz beşi dördüncü ve öğrenci sınıfında da yirmi kişi bulunmak üzere yüz yirmi kişiden oluşur.

İkinci Madde: Mızık-a öğrenimi için yeni öğretime başlayacak olanların on iki yaşından aşağı on dört yaşından yukarı olmaması ve beden güçlerinin mızıkacılığa elverişli bulunması şarttır.

Üçüncü Madde: Mızıkaya aşına olanlardan Mızık-a-i Humayun'a katılmak isteyenler bir sınav sonucunda gösterecekleri yeteneğe göre birinci maddede belirtilen beş sınıftan birine kaydolurlar.

Dördüncü Madde: Mızık-a-i Humayun'a kabul olunacakların ilkökul diplomasına ya da o diplomaya sahip olanların bilgisini kazanmış bulunmaları gerekir. Ortaokul diplomasına sahip olanlar tercih olunur.

Beşinci Madde: Giriş tarihlerinden itibaren üç sene geçmeksizin istifa edenlerin istifası kabul olunmaz. İstifa veya devamsızlıkta ısrar eden veyahut usul ve kanuna göre aykırı durumda bulunmalarından dolayı ihracı lazım gelenlerden askerlik yaşında olanlar, haklarında gerekli muamele yapılmak üzere askeriyeye teslim edileceklerdir. Askerlik yaşına varmış olanlar veyahut askerliğini yapmış olanlardan giriş tarihinden başlayarak, kayıtlarının silindiği tarihe kadar almış oldukları maaşın üçte biri tazminat olarak alınacaktır. Öğrenci sınıfında bulunanlardan kabiliyetsizliği anlaşılanlar tazminat alınmadan ihraç edileceklerdir.

Altıncı Madde: Kadro boşaldığında, en az bir sene kıdemli olmak ve tutulan devam, davranış, iyi hal ve yetenek defterlerindeki bilgiler ile açılacak olan yarışma sınavında çalmakta olduğu çalgının orkestradaki değeri de göz önüne alınmak şartı ile bir alt sınıftan yetenekleri uygun görülenler terfi ettirilir.

Yedinci Madde: Azami yaş haddi, kısım öğretmenlerinde altmış ve öğretmen muavinlerinde altmış beştir.

Sekizinci Madde: Öğrenci sınıfına dahil olanlara yirmi yaşına gelinceye kadar Din Bilgisi, Türkçe, Coğrafya, Tarih ve Matematik gibi uygun görülecek dersler, müsait bir zamanda ayrıca öğretilecektir.

Yukarıda belgeden yola çıkarak, Mızıka-i Humayun'u, yönetmelikle oluşum ve işleyiş biçimi berirlenmiş ilk Türk Konservatuarı olarak nitelendirebiliriz.

Mızıka-i Humayun'un sürekliliğine bakıldığında, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Ankara'ya nakledildiği ve çalışmalarına Ankara Garı'nın hemen yanında yer alan *şimdiki Türk Hava Yolları binasının bulunduğu yerde devam ettikleri* bilinmektedir. İnce saz takımının bir süre Çankaya da görev yaptıktan sonra lağvedildiği yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kurumun Batı Müziği Bölümü ise, bir süre "Riyaset-i Cumhur Filarmonik Orkestrası" adı altında, daha sonra da "Cumhurbaşkanlığı Devlet Senfoni Orkestrası" ismi ile işlevini sürdürdüğü bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Mızıka-i Humayun'un dışında farklı bando kuruluşlarının da varlığı bilinmektedir. Bunların başında "Tophane Mızıkası" gelir. Tophane Mızıkası Mareşal Zeki Paşa tarafından 1891 yılında kurulmuştur. Mızıka-i Humayun'dan Zati Bey (Arca) in de görev yaptığı ve "Tophane Sanat Okulu"nun bir kolu olarak kurulan bu bando 1909 da kaldırılmıştır.

Tophane Mızıkası'na paralel olarak 1889 da "Tersane Sanayi Okulu" içerisinde "Sıbyan Mızıkası" (çocuk bandosu) isimli bir topluluğun kuruluşu hakkında elde bilgiler mevcuttur¹³. Bu kurumun başına Mızıka-i Humayun da Müzik Teorisi öğretmenliği yapan Lombardi atanmıştır. Ancak, bu bando da uzun ömürlü olmadı ve çalışanları Çanakakale, Rodos ve Basra gibi bandolara dağıtıldılar.

1905 yılında yeni satın alınan Ertuğrul Yataı için bir bando oluşumu kararlaştırılmıştır. Binbaşı Faik Bey'in idaresindeki bu bando on yedi yıl boyunca görev yaptı ve 1922 yılında dağılmıştır. 17 Mayıs 1916 tarihinde ise deniz bandolarının takviyesi amacı ile "Tir-i Müjgan Okul Gemisi" nde "Bahriye Musiki Mektebi" adı altında bir oluşum ortaya çıkmıştı. Sözkonusu okul 1918 yılında, geminin elverişli olmamasından dolayı "Heybeliada Çarkçı Mektebi"nin bulunduğu bölgeye nakledildi. 1929 yılından itibaren ise bu kurum "Deniz Bando ve Orkestrası" adı altında hizmet vermektedir.

Opera ve Operet Temsilleri

Günümüzden yaklaşık yüz elli altı yıl önce, yani Sultan Abdülmecid'in ilk padişahlık yıllarında "Bosko" adlı bir İtalyan'ın oldukça kalabalık bir toplu-

luk ile İstanbul'a geldiğini eldeki belgelerden anlamaktayız¹⁴. Bu topluluk, Beyoğlu'ndaki bugünkü Galatasaray Lisesi'nin karşısında var olan bir tiyatrodan opera ve operet temsilleri vermiştir. Topluluğun verdiği temsillerden birinin Türkçe'ye çevrilip basıldığını ve Beyoğlu'nda kitapçı Dubois'nin dükkanında altışar kuruş fiyatla satıldığını dönemin gazetesi Ceride-i Havadis'te çıkan haberlerden anlamaktayız¹⁵. Bu olay, 1840 lı yıllarda yani Tanzimat'ın henüz başlangıç dönemlerinde operanın İstanbul'da yer aldığını bizlere göstermektedir.

Galatasaray Lisesi civarında bulunan ve Venedikli Justiniani'nin İtalyan mimarisi tarzında inşa ettirdiği "Fransız Tiyatrosu" İstanbul'un ilk tiyatro binasıdır. Burada temsiller veren Fransız opera sanatçıları, yabancı elçiler ve Türk Vezirler tarafından koruma altına alınmışlardır.

İkinci olarak, Suriyeli bir Katolik olan Michael Naum'un inşa ettirdiği ve "Naum Tiyatrosu" adı ile anılan tiyatro binasında çeşitli temsillerin verildiğini yine eldeki belgelerden anlamaktayız¹⁶.

1844 yılı sonlarında tiyatro işletmeciliğine başlamış olan Naum, İtalya'dan getirttiği opera topluluğuna, ilk kez Gaetano Donizetti'nin "Lukres Borjia" adlı operasını sergileme fırsatını vermiştir. 23 Aralık 1844 Pazartesi akşamı sergilenen bu eserin arkasından ikinci olarak, Rossini'nin "Sevil Berberi" operası 1845 Ocak ayında seslendirilmiştir.

Daha ilk zamanlardan itibaren Beyoğlu'nda oturan yabancılardan başka İstanbul'un Müslüman halkının da ilgisini çekmek amacı ile Naum, 1844-1845 sezonunda iki yeni girişimde bulunmuştur. Bunlardan birincisi, o zamanlar hafta sonu tatili olarak kabul edilen Cuma günleri gündüz temsilleri verilmesi; ikincisi ise, tiyatrodan sergilenen oyunların metinlerinin Türkçe'ye çevrilip, izleyicilere dağıtılmasıdır. Ancak 1846 yılında çıkan büyük Beyoğlu yangınında "Naum Tiyatrosu" tamamen yanmıştır.

Michael Naum, yanan binanın yerine yenisini yaptırmak için yabancı devlet temsilciliklerinden ve Osmanlı Hükümeti'nden yardım sağlamış ve Galatasaray'daki eski tiyatro binasının yerine yeni yapıyı tekrar inşa ettirmiştir. Bu yeni binada opera temsillerine 4 Ekim 1854 yılından itibaren tekrar başlanılmıştır.

Beyoğlu'nda yirmi beş yıl boyunca opera zevkini gerek azınlıklara gerekse Müslüman Türk halkına yaymış olan "Naum Tiyatrosu" 1879 yılı Haziran'ının beşinci günü, bir tatil sırasında tekrar yanmış ve bir daha inşa edilememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda opera besteciliğinin temellerini ilk atan kişi ise,

14 Ceride-i Havadis, sayı II, 2 Cemazi-yel-ahir (arabi ayların altıncısı), sene 1256

15 Ceride-i Havadis, sayı II, 2 Cemazi-yel-ahir (arabi ayların altıncısı), sene 1256

16 Ceride-i Havadis, sayı 256, 22 zi-l-ka'de (arabi ayların on birincisi) 1265.

Ermeni asıllı bir Osmanlı vatandaşıımız olan Dikran Çuhacıyan (1837-1898) dır¹⁷. Çuhacıyan 1866 yılında Milano Konservatuarı'nı bitirdikten sonra yurda dönmüş ve ilk olarak 1869 yılı sonlarında "Olympia" isimli operasını "Naum Tiyatrosu"nda sergilemiştir. 1874 yılında ise "Osmanlı Opera Kumpanyası" adlı bir opera topluluğunu kurmuş ve 35 kişilik orkestra ve 40 kişilik korodan oluşan bu toplulukla İstanbul Bayazıt'da bulunan askeri misafirhanede, yerli ve yabancı opera ve operetler sergilemeye başlamıştır.

Bizim için Dikran Çuhacıyan'ın asıl önemli tarafı, ilk operetimizin bestecisi, sıfatını taşımasıdır. "Arif'in Hilesi" isimli bu operet, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda 9 Aralık 1872 yılında sergilenmiştir. Dönemin önemli yayınlarından olan Namık Kemal ve arkadaşları tarafından yayınlanan "İbret Gazetesi", eser hakkında övgü dolu yazılar yazmış ve bunu "dilimizdeki ilk opera eseri" diye halka duyurmuştur¹⁸. Çuhacıyan'ın Türk müzik kültürüne ve tarihine kazandırdığı sayısız piyano eserleri ve marşlarının yanı sıra "Ar-sas", "Leblebici Hor Hor Ağa", "Köse Kahya", "Indiana" ve "Zamire" adlı operaları vardır.

Dikran Çuhacıyan'ın en tanınmış opereti ise, 1874 yılında yazdığı ve konusunu İstanbul'da geçen bir aşk hikayesi olarak verdiği "Leblebici Hor Hor Ağa" dır. Operet ilk kez Beyoğlu'ndaki "Fransız Tiyatrosu"nda Çuhacıyan ve arkadaşlarının kurduğu "Osmanlı Opera Kumpanyası" tarafından 1875 yılında sergilenmiştir. Bu eser 1923 yılında Muhsin Ertuğrul yönetmenliğinde ve "Leblebici Horhor" ismi altında filme de alınmıştır. Film ilk kez 7 Aralık 1923 yılında "Elhamra Sineması"nda gösterime girmiştir.

Burada çoksesli müziğin Osmanlı Sarayı'ndaki görüntüsünden söz edeceğiz. Müzikbilimci Mahmut Ragıp Gazimihal¹⁹, "Saraylıların Musiki Heveskarlığı" başlığı altında yazdığı eserinde²⁰, Osmanlı Sarayı'ndaki çoksesli müzik kültürünü bizlere iyi bir biçimde yansıtmaktadır. Yazının sadeleştirilmiş geniş bir özeti şu şekildedir:

"Abdülmeçid musikiyi sever ve özellikle İtalyan musikisine bayılırdı. Alaturkadan her nedense hoşlanmazdı. Donizetti'yi çocukluğundan beri sevdiğine göre O'ndan bir miktar musiki dersleri almış olması muhtemeldir.

Abdülmeçit, çocuklarının eğitimine çok önem vermişti. Murad ile Hamid'in yaşları birbirine çok yakın idi. Musiki öğretmenleri Guatelli Paşa'dır. Murat Efendi çok iyi piyano çalarmış. Leyla Hanım Murat Efendi'yi çok iyi tanıdığını bana söyledi. Lombardi'den de musiki dersleri almış.

17 ORANSAÏ,Gültekin: "Batı Tekniği İle Yazan 60 Türk Bağdar", ANKARA, 1965, Küğ Yayınları.

18 AND,Metin: "Osmanlı Tiyatrosu Kuruluşu, Gelişimi, Katkısı", ANKARA 1976, A Ü D T C F Y.

19 ALANER, A.Bülent: "Mahmut Ragıp Gazimihal", Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, 253-264, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1987.

20 GAZİMİHAL, M.Ragıp: "Türkiye Avrupa Musiki Münasebetleri", İstanbul 1939, s.145-147.

Bununla beraber Abdülaziz de musiki ile uğraşmıştır. Leyla Hanım²¹ ın bana söylediğine göre "lavta" çalmış. Alaturka bir sirtosu²² çok tutuldu.

Abdülmecit devrinin harem saraylarındaki musiki uğraşları hakkındaki bilgileri yine Leyla Hanım'dan öğrenmekteyiz. Saraylarda musiki ile o kadar iç içe girilmişti ki musiki doğal bir olay sayılmaktaydı. Her tarafta çeşitli piyanolar vardı. Piiano çalınırken anstızın Sultan Efendiler geldiğinde "*devam ediniz ben de dinleyeyim*" diye teşvik ederlerdi. Müzik öğretmenleri arasında Donizetti'nin yetiştirmiş olduğu "Dürrinigar Kalfa", piyano için pek çok vals ve polka türünden besteler yapmıştı. Cemile Sultan yalnızca piyano çalardı.

Leyla Hanım'ın bana anlattıklarına göre Abdülhamit döneminde sadece kadınlardan oluşan bir "Harem Bandosu" sarayda görev yapıyordu. Vahidettin'in doğumunda "Harem Bandosu" bir paravanın arkasında çeşitli eserler seslendirmişti"

Çoksesli müziğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel yapısını daha da pekiştirmek için müzik yayıncılığını da ele almak gerekir. "Kültürün temel Aracı Yayındır" söylemi ile yola çıkarak, bir ülkenin müzik kültürünün gelişebilmesi için, kimi müzik yayınları ve yayıncılarının olması gerekir diyebiliriz. Eski kaynaklara inildiği zaman, Avrupa'da müzik yayıncılığının 1481 yılında Venedik'te başladığı görülmektedir. Müzik yayıncılığının Türkler'deki başlangıcı ise 1876 dır²³.

1876 Meşrutiyeti ile beraber başlayan yeniden yapılanma hareketleri içerisinde, Mızika-i Humayun'da görev yapan ve Türk Müzik Tarihi'nde "Notacı" lakabı ile anılan Hacı Emin Efendi, ilk Türk müzik yayıncısıdır²⁴.

Hacı Emin ile başlayan Türk Müzik Yayıncılığı'nın Cumhuriyet Dönemi'ne kadar büyük bir gelişme gösterdiği, eldeki belgelerden anlaşılmaktadır²⁵. Şimdilik kaydı ile bulunan belgelerden, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar İstanbul'da yirmi beş kadar müzik yayınevini ve yayıncısının faaliyette bulunmuş olduğu gözlenmektedir. Bu yayınevlerinin ve yayıncıların birkaçının adını şu şekilde verebiliriz. Bunlar: Hacı Emin, Comendinger, Ali Galip, Lehner, Nomismatides, Mavroyenis, Kopp Kardeşler, Musiki-i Osmani, Arşak Çömlekçiyen, Onnik Zaduryan vb.

Yine eldeki belgelere göre sözkonusu yayınevlerinin beş bin kadar Türk

21 A.B.ALANER notu: "Leyla Hanım" diye bahsedilen kişi, Hekimbaşı İsmail Paşa'nın kızıdır. Anıları 1921 yılında Vakıf gazetesince yayımlanmıştır.

22 A.B.ALANER notu: Padişah Abdülaziz'in bestesi olan ve "Sırtı Azizye" diye anılan eser, özellikle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti folklorunda yer almıştır. K K T C de üç bölümlü dans olarak oynanır.

23 ALANER,A.Bülent: "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Belgelerle Müzik Yayıncılığı", ANKARA 1986, Anadol Yayıncılık, 96 s.

24 1845-1907 yılları arasında yaşayan Hacı Emin, ilk öğrenimini bitirdikten sonra Mızika-i Humayun'da Batı Müziği eğitimine başlamıştır. Geleneksel müziklerimizi notaya alma çalışmaları yaparken, özellikle Callisto Guatelli'nin armonilediği piyano eserlerinin de yayını yapmıştır. Hacı Emin ayrıca ilk müzik eğitimi kitabımızın da yazarıdır.

25 ALANER,A.Bülent: "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Belgelerle Müzik Yayıncılığı", ANKARA 1986, Anadol Yayıncılık, 96 s.

Müziği ve Batı Müziği eserlerinin notalarını yayınladıkları bilinmektedir.

Türk Müzik Tarihi açısından çok önemli bir belge de ilk Batı Müziği eğitimi kitabımızdır. 1302 (1884) yılında "Nota Muallimi" ismi ile yayınlanan bu kitap, Notacı Hacı Emin Efendi tarafından yazılmış olup yetmiş bir sayfadan ibarettir²⁶. Bu kitapta yer alan iki önemli olaydan birincisi, kitabın, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni ile yayınlanmış olması; ikincisi ise, tanınmış Türk Müziği bestecilerinden Leon Hancıyan²⁷ ve Padişah'ın Başmüezzini Rifat Bey'in²⁸ kitap için övgü ve destek dolu yazılarının bulunmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çoksesli müzik konusunun Cumhuriyet Türkiye'si'ne getirdikleri, çok genel hatları ile şu üç maddede özetlenebilir.

- 1- Batılı anlamda çağdaş müzik yaşamı ve müzik eğitiminin fidanları Osmanlı İmparatorluğu döneminde dikilmiş, Cumhuriyet Türkiye'si'nde ise Atatürk'ün çizdiği hedefler doğrultusunda çiçek açmıştır.
- 2- Bugünkü konservatuvarlarımız, müzik eğitimi kurumlarımız ve orkestralarımızın kökeni 168 yıl öncesine dayanmaktadır.
- 3- Her ne kadar basit kurallar içerisinde yazılırsa yazılısın, İmparatorluk döneminde Batı Tekniğini kullanan Türk bestecilerinin de varlığı tartışılmaz bir gerçektir.

²⁶ Kitabın orijinali A.Bülent ALANER'in özel arşivinde bulunmaktadır.

²⁷ Notacı Hacı Emin Efendi'nin "Nota Muallim" adlı eserinde yer alan ve Leon Hancıyan'ın sözkonusu eser hakkındaki görüşlerini bildiren mektup:

"Notacı İzzetli Hacı Emin Beyefendi'ye.

İzzetli efendim. Zat-ı alileri gibi notanın gavamıza vakıf bir zatın eserini tashih, iktidar-ı acizanemin fevkinde bir keyfiyet olmasına mebni emr-i alilerini bir teveccüh ve iltifat-ı mahsusa olarak telakki ve bu babda arz-ı teşekkür ile beraber hatır-ı kaşiraneme tebadür edebilmesi melhuz olan bazı ifadat ve ihtarati emr-i valalarını infaza vesile itihaz etmek meselesi dahi varid-i fikr-i acizi olmağla nota muallimini elime aldım. Suret-i tertibinin hakikat bir müstalimi muallime ihtiyacdan vareste edecek surette tarz-ı nevin üzere münderecat-ı dil-arasının uşşaki makamat-ı musikanın şevk-efzası olacağı cihetle pek dil-nişim olduğumı gerekerek değil ihtarata şayan belki acizlerinin dahi istifademe cesban olması hasebiyle nazar-gah-ı istifade-i bend-ganeme vaz ile nihayetine kadar okudum. İş bu eser-i alü'l-ale muvaffakiyyetlerinden dolayı hassa-i acizaneme mürettib olan tebri ke müsaraatla takdim-i cevaba mücaheret eder ve her halde bir kerre de saadetli Rifat Beyefendi'ye ırsal lüzumunun mütevakıf-ı rey-i alileri olduğunu arz ederim efendim hazretleri.

12 fi teşrin evvel sene 1302

Nota ve musiki muallimi Leon Hancıyan."

²⁸ Notacı Hacı Emin Efendi'nin "Nota Muallim" adlı eserinde yer alan ve Rifat Bey'in sözkonusu eser hakkındaki görüşlerini bildiren mektup:

"İzzetli Hacı Emin Beyefendi'ye.

İzzetli efendim. Nota muallimi nam eser-i alilerini mütalaa eyledim. Leon Efendi'nin eşarı gibi hakikat bir eser-i bi-misal ve muallim-i fenn-i musiki hikmet-meal olduğu cihetle bu eser-i ilmiyye muvaffakiyyet-i behiyelerinden dolayı zat-ı alilerini ha lisane tebrik eylerim. Çünkü notanın arzu-mendan fenn-i musiki için bir delil-i rast-gu olduğumun burhan-ı katısı şudur ki notaya aşına olan zevat bu rehber-i sıdk-küster ile yek-avaz olarak hicaz ve isfahandan terennüm-saz oldukları nagamat-ı şevk-efzaları lezzet ve ferah-bahz-ı samia olur. İmdi eser-i alilerinizin işbu nota emr-i ehemmini bir suret-i mazbuta ve sehilede cami olarak hahiş-giram muallime ihtiyacdan azade kılacak suretde tertib ve tanzim edilmesinin ne derece muteber olacağı da iresine arz u beyandır. Zat-ı alilerini behre-i müsellemeleri eser-i valalarını tashihden müstagni edeceği bedihi olmağla beraber emr-i alilerine imtisalen kiraat ve mütalaa olunmuş ve şayan-ı arz ve ihtar bir şeye tesadüf edilememiş olduğu cihetle iade-i takdime müsareat kılındı. Ol babda irade efendimindir.

17 fi teşrin evvel sene 1302

Musika-i Humayun Mir-alaylarından ser-müezzini-i hazret-i şehriyari Rifat"

Çoksesli Müziğin Cumhuriyet Türkiye'sindeki Gelişimi

Cumhuriyet Türkiye'si'nde ulusal karakterlerin yaşaması fikrini ilk kez Mahmut Ragıp Gazimihal'den öğrenmekteyiz²⁹. Gazimihal 1928 yılında yazdığı "Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz"³⁰ adlı kitabının önsözünde genç Türkiye Cumhuriyeti'nin müzik sanatı alanındaki gelişimi hakkında şu sözlerle yer vermiştir³¹:

"Büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Hazretleri, ilk inkılapçı nutuklarından birinde, memleketimizde sanat müesseseleri ve konservatuvarlar açılmak üzere de ısrar etmişti. Şu sözü tarihe geçti: "Sanayi-i Nefise'yi Kabul Etmeyen Bir Dini Kabul Edemeyiz". Cumhuriyet erkanının umumi himmetleri, bu irşadlar arkasından, ve musiki teşkilatımızın asri bir şekilde kurulması gayesi peşinde birbirini takip etti. "İstanbul Konservatuvarı", arkasından "Ankara Musiki Muallim Mektebi" açıldı. İkisinin de ayrı ve ulvi gayeleri var. Programlardaki cezri maddeler gençliği sevindirdi. O gençlik ki, tarihi ananelerin kıskançlıkla saklanması lüzumunu da müdriktir. İtri'nin "Kar"larını ihmal etmekle Süleymaniye Camii altına bomba koymak arasında hiç bir fark görmüyoruz. İstanbul, bir de "Güzel Sanatlar Birliği" açdı: Bu son müessese, her yerde olduğu gibi flarmonik resmi halk konserleri tesisine çalışıyor. Avrupa'ya talebe gönderiliyor. Hülasa, çiçekleri ile her tarafı süsleyecek taze bir sanat baharının arifesindeyiz.

Fakat, teşkilattan ayrı bir de "eser" müessesesi vardı. Gençlik, ecnebi nağmelerin müstakil manasına esir yaşamak istemiyor, zorla değil ya. Bu nağmeler bir tahsil, umumi bir terbiye ve istifade vasıtasından ibaret neden kalamasın, diyor. İstiyor ki, öz Türk zevki, muazzam sanat eserlerine inkılabla, orkestralar, operalar halinde milli bir terbiye aleti halini alsın, içtimai bir kuvvet olsun..

Türk zevkinin her türlü iskolastik tasannulardan arı, saf ve tabii seslerini toplamak ihtiyacı işte bu arzuların doğdu. İstanbul Konservatuvarı'nın hariminde toplanan üstad geçler, bu yolda çalışmaya karar verince, karşılığında, arzularını alaka ve samimiyetle dinleyen müdrik şehremimiz Muhiiddin Bey'i buldular. Kendisinden seri ve kafi ilk muaveneti gördüler. Neticede, bizde de musiki halkiyatı başladı, ilk türkü desteleri çıktı.

Mukaddememize şu bir kaç tariz kelimesini sokmak ayrıca tarihi bir vazife halini aldı: Bazı kimseler, toplanan halk seslerinin, müverrihlere, etnoğraf-

²⁹ Biyografisi için bakınız.

ALANER, A Bülent: "Mahmut Ragıp Gazimihal", Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, Ankara 1987, s.253-264.

"UNESCO Türkiye Milli Komisyonu"

³⁰ GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp: "Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz", 1928, Maarif Matbaası, 232s. "Eski harflerle" Çev: A Bülent ALANER, Yayınlanmadı

Orj: A Bülent ALANER'in özel arşivinde

³¹ Günümüz harflerine transkriptini yaptığımız bu eserin önsözünü, etik anlayışımızdan dolayı sadeleştirmeden yayınlamayacağımızı görüldük.

lara mehaz vazifesi görmekle kalmasını istemektedirler. Neler de yazmıyorlar. Fakat, neden? Mantık ne? İşte bunları anlamağa imkan yok.

Musiki nasyonalizmi artık her tarafı sarmış, bir icthah olduğu için, yeni tarih, her yerde bu nev' –sözden ibaret- itirazları kaydediyor. Fakat her yerde zaferi kazanan gençlerdir. Hele bizim için muvaffakiyet ne kolay.",

Gazimihal'in önsözünden de anlaşılacağı üzere genç Türkiye Cumhuriyeti'nde yoğun bir sanat hareketleri göze çarpmaktadır. Yine aynı önsözden anlaşıldığı üzere Batı Müzik Kültürü'nü yaygınlaştırırken kullanılması gereken malzemenin halk müziği olması gerekliliği özellikle vurgulanmaktadır. Bu da bize Cumhuriyet Türkiyesi'nde ulusalcılık akımlarının başlangıcını göstermektedir.

Türkiye'de müzikte ulusalcılık akımı dendiğinde, ilk olarak, "Türk Beşleri" diye de anılan beş besteci ve eğitimci karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler: Ahmet Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kazım Akses, Cemal Reşit Rey, Hasan Ferit Alnar dır³².

Türkiye'de Cumhuriyet yönetimlerinin, ulusalcılık ve ulusal kültürü çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma ilkelerinin süreklilik gösterdiği gözlenmektedir. Bu konudaki temel nitelikteki örneklemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a- Mızıkai-i Humayun'un tüm kadrosu ile beraber Ankara'ya taşınması ve 2021 sayılı yasa ile Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir orkestra haline dönüştürülmesi,
- b- Mızıkai-i Humayun'un askeri bando kısmının Armoni Mızıkası'na dönüştürülüp Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması,
- c- 1936 yılında 4701 sayılı yasa ile "Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası" kuruluşu,
- d- 1957 yılından itibaren 6940 sayılı yasa ile aynı orkestranın "Riyaseti Cumhur Senfoni Orkestrası" adını alışı,
- e- 1947 yılında ilk bale okulunun İstanbul'da kurulması ve sonradan aynı okulun 1950 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'na bağlanması,
- f- 1930 yılında Gülhane Parkı'nın Alay Köşkü'nde ilk "Opera cemiyeti" nin kuruluşu,
- g- 1936 yılında dünyaca ünlü yönetmen Karl Ebert'in Türkiye'ye gelişi ile beraber, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Tiyatro Bölümü ve Opera Bölümü'nün kuruluşu,
- h- 1934 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu,

³² Söz konusu bestecilerin hayat hikayeleri zaman içerisinde pek çok kaynakta yayınlandığı için burada yaşam hikayelerine değinmeden yalnızca isim hatırlatmasına gerek duyduk.

i- 1949 yılında özel yasa ile çalışmaya başlayan "Ankara Devlet Opera ve Balesi" nin oluşumu,

Cumhuriyet Dönemi'nde Opera:

Cumhuriyet Dönemi'nde operalar, operetler, müzikaller ve revüer bestelemiş ilk besteci olarak karşımıza Cemal Reşit REY çıkar. Rey'in ilk operaları ise Sultan Cem, Zeybek ve Köyde Bir Facia dır. Lüküs Hayat isimli operet ise Cemal Reşit Rey'in anılardan hiçbir zaman silinmeyecek ve kimi zamanlarda filmleştirilmiş olan çok ömenli bir çalışmasıdır.

1934 yılına gelindiğinde ise Ankara, yurt çapında önemli bir sanat olayı ile karşı karşıya kalmakta idi. "Beşler" olarak da nitelendirilen gurubun genç müzikçilerinden Ahmet Adnan SAYGUN, üç perdelik "Öz Soy" adlı operasını İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye ziyareti sırasında, uygulanan devlet protokolu gereğince 19 Haziran 1934 günü akşamı Ankara Halkevi'nde devlet başkanlarının huzurunda sahneye koydu. Böylece 1934 yılında ilk kez ulusal bir Türk Operası sergilenmiş oluyordu.

Yine Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Ankara'ya gelişlerinin 15. yıldönümü nedeni ile Saygun'un bestelediği "Taşbebek" operası 27 Aralık 1934 yılında, Necil Kazım AKSES'in de aynı nedenle bestelediği "Bayönder" operası 28 Aralık 1934 yılında Ankara Halkevi'nde Atatürk'ün huzurunda ilk kez sergilendi.

1936-1945 yılları arasında ise ünlü tiyatro rejisörü Karl Ebert'in Türkiye'ye gelip Ankara Devlet Konservatuvarı'nda tiyatro okulunu ve opera stüdyosunu kurduğu gözlenir.

Karl Ebert'in Ankara Devlet Konservatuvarı'nın opera stüdyosundaki eğitim öğretimle ilgili çalışmaları, başlangıçta, uluslararası opera literatürünün bilindik eserlerinden alınan örneklerle ve Türkçeleştirilmiş metinler halinde oluşturulduğu bilinmektedir³³. Bu alanda öğrencilerin sahneye koydukları ilk oyun, Wolfgang Amedeus Mozart'ın "Bastien und Bastienne" adlı operasıdır.

1949 yılında ise özel bir yasa ile çalışmalara başlayan Ankara Devlet Opera ve Balesi'nin kuruluşu, Cumhuriyet Dönemi müzik hareketlerinin önemli bir parçasıdır. Aynı dönemlerde Ankara Devlet Opera ve Balesine bağlı olarak çalışmalarını sürdüren diğer bir kuruluş ise İstanbul Devlet Operası ve Balesi'dir.

Ankara Devlet Operası'nın kuruluşunda önemle yer alması gereken opera orkestrası, korusu ve balesinin de 1950-1952 yıllarından itibaren organize edilmelerine başlanmış olması, bu üç ayrı ünitenin zamanla üstün düzeyde bir bütün oluşturmasına olanak sağlamıştır.

Günümüzde opera ve bale kurumlarına bakıldığında;

³³ ALTAR, Cevat Memduh: "Opera Tarihi", Ankara 1982, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 465.

- a- Ankara Devlet Opera ve Balesi
- b- İstanbul Devlet Opera ve Balesi
- c- İzmir Devlet Opera ve Balesi
- d- Mersin Devlet Opera ve Balesi kurum olarak karşımıza çıkar.

İlk Ulusal Türk Operası: "Öz Soy Destanı"³⁴

Münir Hayri Egeli'nin librettosunu oluşturduğu ve Ahmet Adnan Saygun'un üç perde olarak bestelediği "Öz Soy" operası, İran Şahı Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'ye ziyareti nedeni ile bestelenmiş ve ilk kez 19 Haziran 1934 tarihinde sergilenmiştir.

Operanın konusunu tüm ayrıntıları ile Atatürk'ün verdiği bilinmektedir. Konu ile yakından ilgilenen Atatürk, hazırlanan metni sık sık gözden geçirip denetlemiş, ve uyarıcı yardım ve eleştirileri ile konunun daha da güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Konu Türk-İran tarihini birleştiren mitolojidir. Türk ve İran halkları arasındaki ilişkinin, bir soyun iki kardeş boyu ülküsüne temel olarak değerlendirilmesidir. Öz Soy'daki mitolojiye göre, yeryüzünde insanlar türedikten sonra, karanlık ve aydınlık arasında çatışmalar başlamıştır. Günün birinde karanlığa yenik düşen insanlık, İranlı şair Firdevsi'nin Şehname'sine konu olmuştur. Günün birinde "Gave" adlı bir kahraman, karanlığı yok edip aydınlığı ortaya çıkarmıştır. Yeniden aydınlığa kavuşan insanlar Feridun adlı bir kişiyi kendilerine lider olarak seçmişlerdir. Feridun'un oğullarından "Tur" tüm Asya'ya egemen olarak Turaniler'e ata olmuş, "İraç" ise İran'da kalarak İraniler'e ata olmuştur. Bu mitolojiye göre Türk ve İran halkları kardeş olarak tanımlanmaktadır.

Türk Balesi'nin Kuruluşu:

Klasik Türk Balesi'nin kurulması işine, 1947 de Londra'daki "Sadler's-Wells" bale okulunun Müdüresi "Ninette de Valois"ın İstanbul'a davet edilmesi ile başlandı. Bu davet üzerine Valois 1947 yılında İstanbul'a gelmiş ve yazdığı rapor doğrultusunda 06 Ocak 1948 tarihinde İstanbul Yeşilköy semtinde ilk bale okulumuz kurulmuştur³⁵.

Okul, 1950 yılının sonbaharında Ankara Devlet Konservatuarı'na taşındı ve bu kurumun bir bölümü olarak eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Bale okulunun ilk kurulduğu zamanlar 20 öğrencisi olduğu bilinmektedir. Okul ilk mezunlarını 1957 yılında verdi ve ilk bale gösterisi de aynı yıl sef Halil Onayman'ın yönetiminde Konservatuar öğrenci orkestrasının eşliği ile gerçekleşti.

Günümüzde bale eğitimi veren konservatuarlarımız,

³⁴ ALTAR, Cevat Memduh: "Opera Tarihi IV", s.244 Ankara 1982, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 245

³⁵ GAZİMİHAL, Mahmur Ragıp: "Bale Tarihi Ders Notları", Ankara 1960

(Yayınlanmadı. Kopyası A.Bülent ALANER'in özel arşivinde).

a- Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

b- Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

c- 9 Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

d- Anadolu Üniversitesi devlet Konservatuvarı (2002-2003 öğretim yılı itibarıyla) dır.

Okulun ilk öğrenci kadrosunu, Erkek Muallim Mektebi'nden seçilmiş olan altı öğrenci oluşturmuştur. Daha sonraları İstanbul Balmumcu Öksüzler Yurdu'ndan altı öğrenci daha getirilerek, bu sayı on ikiye çıkarılmıştır. 1925-1926 ders yılında ise öğrenci kadrosu kırk kişiye ulaşmıştır. Sonraki yıllarda bu sayı hızla artarak 1935-1936 ders yılında altmış yedisi kız öğrenci olmak üzere mevcut yüz kırk dokuza ulaşmıştır.

Okulun ilk eğitimcileri "Riyaset-i Cumhuriyet Flarmonik Orkestrası" sanatçılarından seçilmiştir. İlk dönemlerinde kendine özgü bir yönetmeliği bulunmayan bu okulda, yalnızca Fransızca ve müzik dersleri okutulmaktaydı. Daha sonraları çıkartılan yönetmelikle, okulun öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiş, bunun ilk üç yılı normal eğitime, son sene ise pratiğe ayrılmıştır. Okula alınacak öğrencilerin yaş sınırı ise on üç-on yedi olarak belirlenmiştir.

Musiki Muallim Mektebi, yalnızca orta dereceli okullara müzik öğretmeni yetiştiren bir kurum olarak kalmış, 1936 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'nın açılması ile birlikte bir süre aynı binada eğitimlerini sürdürmüşler, daha sonraları ise "Gazi Terbiye Enstitüsü"

nün kurulması ile beraber, bu enstitünün müzik bölümü olarak, şimdi Gazi Üniversitesi Rektörlük bahçesi içerisinde kalan "Zuckmayer Binası" olarak anılan yere nakledilmişlerdir. Günümüzde bu kurum "Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü" adı altında kendi amacına uygun olarak eğitim-öğretim görevini başarı ile sürdürmektedir.

Gerçekte, genç Türkiye Cumhuriyeti geliştikçe, Atatürk devrimleri genişletmekte, Türk Ulusu Batı Uygarlığı yolunda önemli adımlar atmaktadır. Ancak, müzik alanındaki çalışmalarda bir yetersizlik gözleniyordu. Müzik ve sahne sanatlarının temeline inmek ve ilk iş olarak da bir konservatuvar kurma zorunluluğu ortaya çıkıyordu. O zamanki şartlara göre, kendi başımıza bir konservatuvar kurma fikri olanak dışı idi. Batı'dan bir müzik otoritesi getirmek ve konuyu onun eline bırakmak gerekiyordu. 1934 tarihinde Berlin'de öğrenci müfettişi olan Cevat Dursunoğlu'ndan, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı, konservatuvarın organizasyonunu yapabilecek bir uzman bulunmasını istedi. Dursunoğlu, yaptığı çalışmalar neticesinde, dünyaca ünlü Alman besteci ve eğitimcisi Paul Hindemith'i Türkiye'ye gelmesi için ikna etti ve Hindemith ile 27 Mart 1935 tarihinde Berlin'de bir anlaşma imzaladı.

Bu anlaşma gereğince Hindemith, Türkiye'deki müzik kurumlarının yeni baştan organizasyonları işlerinde bakanlığın danışmanı olarak incelemelerde bulunacak, konservatuvarın esaslarını hazırlayacak ve çalışmalarının sonucunda bakanlığa bir rapor verecekti³⁶. Paul Hindemith, 6 Nisan 1935 tarihinden itibaren çalışmalarına başlamış ve kırk gün kadar süren araştırmasından sonra, tekrar 4 Mart 1936 tarihinde ikinci çalışmasına girişmiştir.

Hindemith'in 19 Ocak 1937 tarihli kontratında, "Hindemith, Flarmoni Orkestrası ve Müzik Öğretmen Okulu'nda Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı emrinde çalışacak, müzik öğretmenleri yetiştirilmesi ile meşgul olacak ve müzik sanatına ait işlerde Kültür Bakanlığı'na danışmanlık edecektir." ibaresi yer almaktadır. 11 Ağustos 1937 de yapılan son kontratta, bu maddeye " ve genel olarak Türkiye'de müzik kültürünün yayılmasına ve müzik sanatına ait işlerde Kültür Bakanlığı'na danışmanlık edecektir." kaydı ilave edilmiştir.

Görülmede ki Paul Hindemith'den müzik işlerimizi yurt çapında ele alması ve raporlarını bu doğrultuda hazırlaması istenmektedir.

Hindemith, çalışacağı alanların sınırlarını öğrenebilmek amacı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na şu soruları yöneltmiştir:

"Okulu idare edecek miyim? Orkestrayı idare edecek miyim? Yoksa her ikisini de beraberce mi idare edeceğim? Kompozisyon dersleri verecek miyim? Kadrolar ile uğraşacak mıyım? Raporumda yaptığım tekliflerin uygulanmasına eşlik edecek miyim?"

Paul Hindemith bu soruların arkasından, halk müziği arşivinin oluşturulması için, Türk bestecileri ile çalışması gerektiğini, İzmir'de bir konservatuvar açılması ve İstanbul Konservatuvarı'nda yenilik yapılması gerektiğini Ağustos 1935 tarihli mektubunda belirtmiştir.

Hindemith 1936 da "Türk Müzik Hayatını Kurtarmak İçin Teklifler" başlıklı yazısında, konservatuvara önemli bir yer ayırmıştır. O'na göre müzik okulları üç bölümden oluşmalıdır. Bunlar;

a-Serbest Müzik Okulları (konservatuvarlar)

b-Öğretmen yetiştiren okullar (müzik öğretmen okulu)

c-Tiyatro Okulu'dur.

Hindemith Yönetmeliği

Bugün yürürlükte bulunan konservatuvar yönetmeliklerinin kökleri, tiyatro bölümü hariç 20 Nisan 1936 tarihinde Hindemith'in taslağını çizdiği yönetmeliğe dayanır. Yönetmeliğe esas olacak noktalar kısa maddeler halinde sıralanmıştır.

A- Bu kısımda, konservatuvarın amacı, idare ve eğitim şekilleri, eğitimin

³⁶ ALANER, A.Bilent: "O'nunla Birlikte Ankara Devlet Konservatuvarı'nın 50.Yılına Doğru", Sirena, 2, s.22

başlama ve bitiş tarihleri, adayların hazırlayacakları belgeler, genel olarak müzik ve şan bölümlerine girecek kız ve erkek öğrencilerin yaş sınırları, kesin kabul sınavları, ilk sınıflar, gündüzlü öğrencilerden alınacak para miktarları, konservatuvardan ayrılma koşulları, okutulacak dersler, her öğrencinin haftalık esas meslek ders saatleri, öğrenciye verilecek çalgılar ve bunların korunması, konservatuvar kütüphanesinden öğrenci ve öğretmenlerin yararlanma koşulları, çalışma odaları, konferans akşamları, öğrencilerin dışarıda izin almadan müzik faaliyetlerine katılamayacakları gibi konular, en ince ayrıntılara dek belirlenmiştir.

Yönetmelikte, okutulacak olan dersler altı grupta toparlanmıştır.

1-Teori sınıfı. Esas ders "kompozisyon". Yardımcı dersler, bütün müzik ve şan sınıfları ile beraber olmak üzere çalgı kursları, form bilgisi ve müzik tarihi.

2-Piyano ve piyano ile oda müziği.

3-Yaylı ve nefesli çalgılar ve bunların oda müziği.

4-Okul orkestrası, okul korusu ve keman korusu.

5-Şan.

6-Pedagoji sınıfı. (Yalnızca Müzik Öğretmen Okulu kısmı için)

B- Bu bölümde ise, sene sonu ve mezuniyet sınavlarının ne şekilde yapılacağı, sınav komisyonları, öğrencilerden istenecek olan program ve notlar hakkında bilgi verilmektedir.

Paul Hindemith'in konservatuvar kuruluşu için verdiği raporlardan, hemen hemen bütün yönleri ile yararlanılmıştır. Bu raporlardan birinde aynen şu cümleler göze çarpmaktadır:

"Müzik yaşamının ilerleyen gelişmesi ile birlikte, bir nota yazım ve basım evine ihtiyaç olacaktır. Başlangıçta bu kurum ders ihtiyaçları için çalışacağından, nota yazım ve basım evinin konservatuvara bağlı olmasını tavsiye ederim."

Hindemith'in bu önerisi üzerine, Almanya bağlantılı olarak kimi çalışmalar yapılmış, ancak daha sonraları bu çalışmadan vaz geçilmiştir. Ancak 1970 yılında Yahya Günşen'in öncülüğünde bir nota yazım merkezi kurulmuş. Daha sonraları bu merkez 1977 yılından itibaren öğrenci yetiştirmeye başlamışsa da 1989 yılında kapatılmıştır.

Yine Hindemith yazdığı raporlardan birisinde, Musiki Muallim Mektebi'nin yalnızca müzik öğretmeni yetiştirmekten başka hiçbir işe yaramayacağını ve esas amaca tam olarak hizmet edemediği için, bu okulun bir an önce konservatuvara dönüştürülmesini önemle vurgulamıştır. Bunun gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır:

"Şimdiki bina, verimli bir çalışma için elverişli değildir. Geleceğin sanatçıları için düzenli bir ders programı bulunmamaktadır. Bir kısım öğretmenler ise, ihtiyacı karşılayacak nitelikte değildir. Alınan öğrencilerin pek çoğu yeteneksizdirler. Bunlar, diğer yetenekli öğrencilerin çalışmalarına engel olmaktadır. Bunun için şu andaki öğrencilerin bir sınavdan geçirilerek, başarisiz olanların okulla ilişkilerinin kesilmelerini ve eğitimin de Avrupa'dan getirtilecek öğretmenlerle sürdürülmesi tavsiye olunur."

Bu rapor sonucunda öğrenciler bir sınava tabi tutulmuşlardır. Sınav sonucunda kırk altı öğrenci başka okullara dağıtılmış, seksen altı öğrenci ise okulda kalmıştır. Bu sınavların 6-12 Mayıs 1936 tarihleri arasında yapılmasından dolayı, Ankara Devlet Konservatuvarı'nın açılış tarihi 6 Mayıs 1936 olarak kabul edilmiştir.

1982 yılına kadar Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak eğitim ve öğretim faaliyetini sürdüren Ankara Devlet Konservatuvarı, aynı yıl Hacettepe Üniversitesi'ne bağlanmıştır.

İlk kurucu Ankara'daki konservatuvar olmakla beraber, bugün yurdumuzda

- a- Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (İzmir)
- b- Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (İstanbul)
- c- İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (İstanbul)
- d- Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi (Ankara)
- e- Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Eskişehir)
- f- Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Adana)
- g- Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Edirne)
- h- Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Ankara)
- i- Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Bursa)
- j- Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı (Afyon),

1826 Mızıkai-Humayun ile dikilen fidanların Cumhuriyet Türkiye'sindeki en güzel filizlenmiş biçimleri, hatta meyvalarıdır.